

Projekto numeris: 2021-1-LT01-KA220-SCH-000027713

Gabūs ir talentingi

GATE brošiūra

**MOKYTOJŲ MOKYMO PROGRAMA GABIEMS IR
TALENTINGIEMS MOKINIAMS UGDYTI GATE**

1 dalis

Gabių vaikų ugdymo sritis

Pressfoto nuotrauka iš „Freepik“

Parengė Dr. Yehuda Hamovitz, Ron Vardi Centras, Israelis, 2023

Kalbą redagavo Martin Svirchev, Zornitsa Staneva, ZinevArt Technologies, Bulgarija

Iš anglų k. vertė Brigita Karpauskaitė, VšĮ "eMundus", Lietuva

Bendradarbiai: Vida Drąsutė, Edita Rudminaitė, Goda Jocytė, Nojus Martynas Jokubaitis, VšĮ "eMundus", Lietuva

Šis projektas finansuojamas remiant Europos Komisijai. Šis leidinys atspindi tik autoriaus požiūrį, todėl Europos Komisija, jos institucijos ir Švietimo mainų paramos fondas negali būti laikomi atsakingi už šios medžiagos turinį ir bet kokį pateikiamos informacijos naudojimą.

creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/

Turinys

Įvadas į projektą GATE.....	3
Projektas GATE.....	5
Viskas ką reikia žinoti apie gabius vaikus.....	6
Gabumų ir gabaus vaiko samprata.....	6
Gabių vaikų testavimas, identifikavimas ir jų gebėjimų vertinimas.....	9
Gabaus vaiko savybės, elgesys ir bendravimas jo brendimo laikotarpiu.....	24
Kokie akademiniai gebėjimai, mokymosi tempas ir mokymosi sunkumai yra būdingi gabiam vaikui?.....	29
Gabių vaikų mokymosi sutrikimai.....	31
Koks elgesys yra būdingas gabiam vaikui įvairiose individualiose ir socialinėse situacijose?.....	33
Absolvento įvaizdis.....	36

Ivadas į projektą GATE

Mokytojų mokymo programa gabiams ir talentingiems mokiniam ugdyti

Ivadas

Moderniose šalyse kuriamoms valstybinėms programoms gabiams vaikams ugdyti skiriama vis daugiau lėšų. Investuojant į šiuos vaikus ilgalaikėje perspektyvoje siekiama išvystyti šalies švietimo sistemą, mokslinių tyrimų institutus, aukštųjų technologijų pramonę, socialinę ir politinę lyderystę ir būdą išsaugoti šalyje stipresnes visuomenės dalis. Ugdomi gabūs vaikai tampa būsimais šalies lyderiais akademijoje, politikoje, pramonėje ir visose kitose visuomenės srityse. Išsilavinusi visuomenė – tai visuomenė, kuri auga, modernėja ir siekia tapti išsivysčiusių ir turtingų šalių dalimi.

Gabių vaikų ugdymas yra aukštumų ir pažangos siekiančios kultūros pagrindas. Tai kartu apima ir įsipareigojimą tobulėti, nesavanaudiškumą ir gebėjimą prisitaikyti, kartu puoselėjant kūrybišką, lanksčią, dinamišką mokymosi aplinką, skatinančią iššūkių kupinus pokalbius ir nuolatinį mokymąsi.

Pav. 1. Vaikai klasėje, Arthur Krijgsman, „Pexels“ nuotrauka

Programa siekiama sukurti vis tobulėjančią bendruomenę, kurioje mokiniai ir mokytojai yra lygiavertiškai žingeidūs bei kompetentingi. Ši programa padės stiprinti sąmoningumą, atskleisti išskirtinius gebėjimus ir padės kurti tinkamus mokymosi ir ugdymo metodus, nuolat kuriant naujoves.

Pagrindiniai programos uždaviniai:

- Sukurti valstybinę programą padedančią atrinkti, mokyti ir ugdyti šalyje gyvenančius gabius vaikus.
- Suteikti vaikams iš visų visuomenės sluoksnių lygias ir vienodas galimybes atskleisti savo gerąsias savybes ir gebėjimus.
- Padėti vaikams įvertinti asmeninius gebėjimus, suprasti moralinius ir socialinius įsipareigojimus aplinkai, sau ir kitiems.

Pagrindinės programos dalys:

- Skatinti kurti ugdymo programas, tenkinančias kognityvinius, emocinius, socialinius ir moralinius gabijų poreikius ir savybes visais amžiaus tarpsniais.
- Atrinkti ir atpažinti gabius ir puikiai besimokančius mokinius ir nukreipti juos į tinkamą programą, atitinkančią jų poreikius.
- Analizės ir vertinimo priemonių, skirtų įvertinti programą ir jos sėkmę, kūrimas, kartu plėtojant bendradarbiavimą su kitomis išsivysčiusiomis šalimis.
- Rengti mokymus ir kursus mokytojams, galintiems dirbti su gabiais vaikais, tam, kad jie padėtų šiems mokiniams išnaudoti visą savo potencialą.

Kokia programos reikšmė visuomenei?

- **Žmogaus teisės** – kiekvienas žmogus turėtų galimybę gauti lygiavertį ir kokybišką išsilavinimą.
- **Pažangumas** – šia programa siekiama kurti visuomenę, kurioje pažanga laikoma svarbiausia vertybe.
- **Socialinė lygybė** – kiekvienas žmogus iš įvairių visuomenės sluoksnių turėtų lygias galimybes.
- **Investavimas į žmones.**
- **Investavimas į ateitį.**

Projektas GATE

MOKYTOJŲ MOKYMO PROGRAMA GABIEMS IR TALENTINGIEMS MOKINIAMS UGDYTI (GATE)

„GATE“ yra tarptautinis projektas, finansuojamas pagal „Erasmus+“ programą. Projekto „GATE“ tikslas – **ugdyti pradinio ugdymo mokytojų, mentorių kompetencijas ir įgūdžius, siekiant padėti gabiems ir talentingiems mokiniams (8–11 metų) išnaudoti visą savo potencialą.** Siekiant įgyvendinti šį platų tikslą, projekte numatoma pasiekti šiuos 4 konkrečius uždavinius:

1. Sukurti pažangią **mokymo metodiką** gabiems ir talentingiems mokiniams ugdyti.
2. Sukurti **mokymo programą** pradinio ugdymo mokytojams.
3. Didinti gabių mokinių su prastais pasiekimais **gamtos mokslų, technologijų, inžinerijos, menų ir matematikos (STEAM, angl. science, technology, engineering, arts, maths) dalykų** srityse akademinis rezultatus.
4. **Didinti** mokytojų, mentorių, mokyklų darbuotojų, valdžios institucijų ir švietimo ekspertų **sąmoningumą** apie gabius ir talentingus mokinius bei jų ugdymą.

Projekto partneriai:

VYTAUTAS
MAGNUS
UNIVERSITY
MCMXXXII

ISMA
ANNO 1994

ZAT
All about excellence

Ron Vardi
School for gifted and talented

Viskas ką reikia žinoti apie gabius vaikus

Pagrindinės temos:

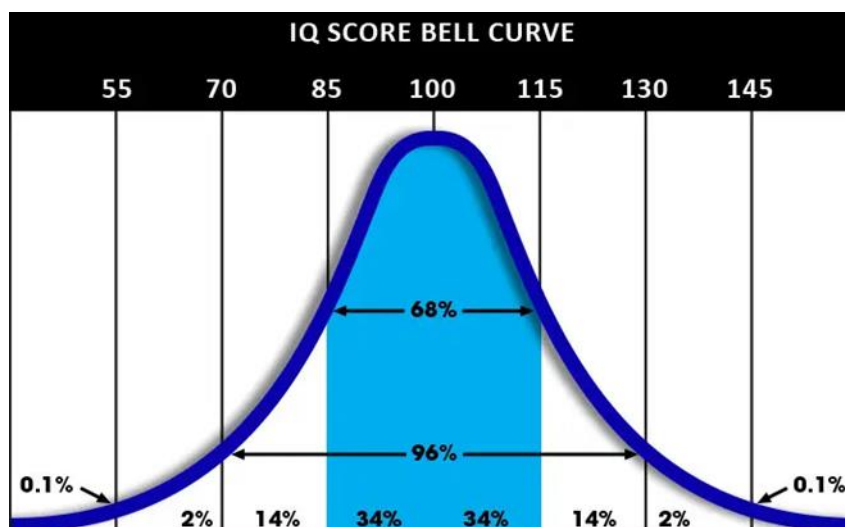
- Gabumo ir gabaus vaiko apibrėžtys;
- Gabių vaikų testavimas, identifikavimas ir jų gebėjimų vertinimas;
- Gabaus vaiko savybės, elgesys ir bendravimas jo brendimo laikotarpiu;
- Socialinė aplinka supanti gabų vaiką;
- Šeimų, auginančių gabius vaikus, savybės.
- Kokie akademiniai gebėjimai, mokymosi tempas ir mokymosi sunkumai yra būdingi gabiam vaikui?
- Koks elgesys yra būdingas gabiam vaikui įvairiose individualiose ir socialinėse situacijose?
- Absolvento įvaizdis akademinio, elgesio ir vertybių atžvilgiu.

Gabumų ir gabaus vaiko samprata

Gabumo apibrėžtis:

Gabiais laikomi tie žmonės, kurių intelekto koeficiento (IQ) lygis siekia aukščiausius 2–3 procentilius. Bendroje populiacijoje itin gabiais laikomi tie vaikai, kurių IQ rodiklis siekia 92–97 procentilius.

Jei vidutinis IQ yra 100, o standartinis nuokrypis (angl. *standard deviation*) yra 15, apdovanotais laikomi tie vaikai, kurių IQ yra ne mažesnis kaip du standartiniai nuokrypiai nuo vidurkio (ne mažiau nei 130 IQ), kaip parodyta žemiau esančioje kreivėje.

Pav. 2. IQ balų kreivė, <https://iqtestprep.com/iq-bell-curve/>

Tyrimai rodo, kad vaiko IQ lygį lemia šie 3 pagrindiniai veiksniai:

IQ = paveldimumas (40 %) + aplinka, kurioje auga (40 %) + paveldimumas / aplinka (20 %)

- Maždaug 40 proc. IQ yra paveldima iš tėvų. Kuo tėvų intelektinių gebėjimų lygis aukštesnis, tuo labiau tikėtina, kad vaikais bus gabesnis.
- Maždaug 40 proc. IQ įtaką daro tokie veiksniai kaip galimybė susipažinti su naujomis idėjomis ir lavinti žinias, augimas aplinkoje, kurioje vaikas turi į ką lygiuotis, didesni lūkesčiai ir suteiktos priemonės šiems lūkesčiams įgyvendinti.
- Prie paskutinių 20 proc. IQ prisideda vaikų skatinimas mąstyti ir veikti aukštesniu už vidutinį intelektinių gebėjimų lygiu. Pavyzdžiui: zoologijos sode galima ne tik pabrėžti, kad dabar matome žirafą ar dramblių, bet ir vaiko paklausti, kuo skiriasi afrikietiška žirafa nuo azijietiškos žirafos ar azijietiškas dramblys nuo afrikietiško dramblio.

Svarbu atkreipti dėmesį:

1. Tikėtina, kad gabūs vaikai **vienodai pasiskirstę** tarp bendros populiacijos.
2. **Gabesni ir labiau išsilavinę** tėvai išugdo gabesnius vaikus.
3. **Aplinka, kurioje vaikas auga**, daro didžiulę įtaką jo galimybės tapti gabiu.
4. Vaikas, augantis **rūpestingoje aplinkoje**, turi daug daugiau galimybių išvystyti savo potencialą.

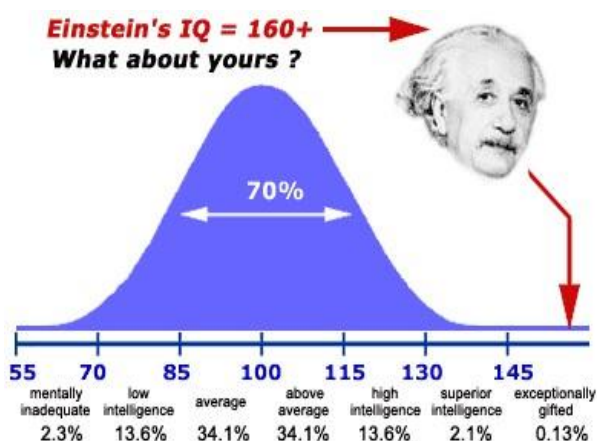

Pav. 3. Vyresnioji sesuo ir brolis mokosi namuose, Andrea Piacquadio, „Pexels“ nuotrauka

Kur randami gabūs vaikai?

1. Gabūs vaikai auga visuose visuomenės sluoksniuose.
2. Skirtumą lemia nevienoda prieiga prie vertinimo procesų, skirtų atpažinti gabius vaikus.
3. Siekdami vaikams suteikti lygias galimybes į mokslą ir ne tik, mes esame įpareigoti surasti gabius vaikus ir kuo greičiau suteikti jiems prieigą prie programų, padedančių juos ugdyti.

Gabių vaikų testavimas, identifikavimas ir jų gebėjimų vertinimas

Pav. 4. A. Einšteino IQ palyginimas su vidutiniu IQ.
<https://www.slideshare.net/SunilSharma53/forensic-psychiatry>

Vertinimo samprata:

- **Vertinimas** – tai būdas patikrinti pasiekimus pagal tam tikrus kriterijus.
- Egzistuoja įvairios žmonių vertinimo priemonės ir būdai, visi jie skirti tam, kad būtų galima nustatyti tam tikras **asmens savybes**.
- Norint gauti **tikslesnius** rezultatus, reikia atlikti **išsamesnį** testą.
- Tiksliam įverčiui gauti naudojami **įvairūs** ir **skirtingi** testavimo būdai.
- Vertinimas gali būti **neoficialus**, siekiant patikrinti **pažangą**, arba **oficialus**, siekiant patvirtinti **pasiekimus**.

Vertinimo ir testavimo istorija:

Hipokratas (*Hippocrates*, 460–377 m. pr. m. e.) suskirstė žmones į keturis temperamentus:

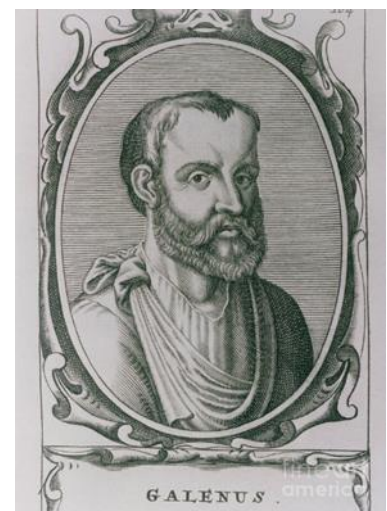
- ✓ **Sangvinikas** (ekstravertiškas ir bendraujantis),
- ✓ **Cholerikas** (ambicingas ir energingas),
- ✓ **Melancholikas** (rūpestingas ir kūrybingas),
- ✓ **Flegmatikas** (stabilus, atsipalaidavęs ir įžvalgus).

Pav. 5. Graikų gydytojas Hipokratas iš Koso, dar žinomas kaip Hipokratas II
<https://www.havefunwithhistory.com/facts-about-hippocrates/>

Graikų ir romėnų gydytojas terapeutas **Klaudijus Galenas** (*Claudius Galenus*, 130–216 m. po Kr.) šiuos temperamentus susiejo su keturiomis stichijomis ir metų laikais.

- ✓ Ruduo – melancholikas – žemė.
- ✓ Žiema – flegmatikas – vanduo.
- ✓ Pavasaris – sangvinikas – oras.
- ✓ Vasara – cholerikas – ugnis.

Pav. 6. Romėnų ir graikų gydytojas, chirurgas ir filosofas Klaudijus Galenas
<https://fineartamerica.com/featured/illustration-of-claudius-galenus-national-library-of-medicinescience-photo-library.html>

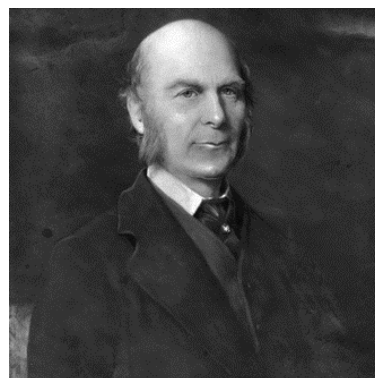
Psichoanalitikas **Karlas Jungas** (*Carl Jung*, 1876–1961) pateikė keturis asmenybių archetipus:

- ✓ Intravertas ir ekstravertas
- ✓ Mąstantysis ir jausmus
- ✓ Vertinantis ir suvokiantis

Pav. 7. Karlas Gustavas Jungas, šveicarų psichiatras ir psichoanalitikas
<https://oseamespirit.com/2020/06/23/carl-gustav-jung-un-homme-remarquable/>

Francis Galtonas (*Francis Galton*, 1822–1911) pirmą kartą pabandė sukurti **standartizuotą testą** žmogaus intelektinių gebėjimų lygiui nustatyti. Būdamas **psichometrijos** ir **statistinių metodų** taikymo tiriant žmonių skirtumus ir savybių paveldimumą pradininkas, jis manė, kad intelektinių gebėjimų lygis daugiausia priklauso nuo **paveldimumo** ir kad intelektas bei kitos žmogaus savybės, pavyzdžiui, refleksai, raumeningumas ir galvos dydis yra susiję.

Pav. 8. Britų polimatas ir elgsenos genetikos judėjimo pradininkas seras Francis Galtonas
<https://www.biography.com/scientist/francis-galton>

IQ – intelekto koeficientas:

Alfredas Binet (*Alfred Binet*, 1857–1911) pirmą kartą pavartojo **IQ terminą**. Jis daugiausia dėmesio skyrė **kalbiniams gebėjimams**. Testas nustato mokyklinio amžiaus vaikų protinį atsilikimą, tačiau prieštarauja psichiatrų teiginiams, kad šie vaikai yra „ligoti“ (o ne „lėti“) ir todėl turėtų būti pašalinti iš mokyklos. Binet-Simono skalės parodo vaiko protinį amžių, lyginant su chronologiniu amžiumi.

Pav. 9. Prancūzų psichologas Alfredas Binet
<https://www.verywellmind.com/history-of-intelligence-testing-2795581>

Kaip atrodo tinkamas testavimas:

- Testu siekiama pažinti testuojamą asmenį. Testu siekiama įvertinti, ar žmogaus savybės ir gebėjimai atitinka konkretaus aprašo keliamus reikalavimus ir charakteristikas.
- Testas sudarytas taip, kad atskleistų konkrečią savybę ar gebėjimą.
- Visi testuojami asmenys atlieka testą toje pačioje aplinkoje, tuo pačiu laiku ir visi jie turėjo laikytis tos pačios tvarkos.
 - ✓ **Testu galima patikrinti numatytą segmentą.**
 - ✓ **Testas patikimas** – atlikus jį dar kartą, testas turi rodyti panašius rezultatus.
 - ✓ **Testo rezultatai neturi būti nepagrįsti**, jiems įtakos neturi daryti kultūriniai aspektai, vertintojas ir pan.
- Gerą vertinimą sudaro įvairūs testai ir įvairių vertintojų vertinimo būdai.

Vertintojas ir jo taikomas metodas:

- Vertintojas siekia išaiškinti **tiesą**.
- Vertintojas naudoja **tinkamas priemones** konkrečios tiesos išaiškinimui.
- Vertintojas atlieka savo užduotį ir jo **asmeninės pažiūros neturėtų daryti įtakos rezultatui**.
- Vertintojas turėtų matyti **platesnį viso proceso ir savo vaidmens vaizdą**.
- Testai turėtų būti patikimi ir objektyvūs. Vertintojo asmenybė daro įtaką rezultatų analizei. Tinkamai sudarytuose testuose naudojamos vertinimo instrukcijos – tokiu būdu bandoma **atsieti vertintoją nuo rezultatų**.

- Šiuolaikiniai požiūriai, dažniausiai holistiniai, yra linkę vertintojo subjektyvumą priimti kaip faktą, todėl siūloma naudoti **kelis vertintojus** ir informacijos šaltinius.

Diferencinė diagnostika – istorija ir taikymas

- Terminą „**diferencinė diagnostika**“ pirmą kartą pavartojo vokiečių psichiatras **Emilis Kräpelinas** (*Emil Kräpelin*, 1856–1926), šis terminas dažniausiai vartojamas medicinoje ir farmakologijoje.
- Diferencinė diagnostika – tai **stebėjimo** menas, gebėjimas stebėti **situacijas, elgseną, simptomus** ir informaciją. Tuomet vadovaujantis tvirta išvada galima ieškoti geriausių būdų išspręsti tiriamo žmogaus problemas, atsižvelgiant į jo užsibrėžtus tikslus.
- Diferencinė diagnostika reikalauja didelio **pastabumo**, gero **analitinio** mąstymo, daug žinių susijusiose srityse taip pat laisvumo ir **drąsos**.
- Diferencine diagnostika siekiama atpažinti gabius vaikus tarp jų bendraamžių.
- Diferencinės diagnostikos galima mokytis, tačiau norint tai paversti kompetencija, reikia įgyti daug patirties.
- Darželio auklėtojai naudoja šią priemonę visam kolektyvui stebėti, kad galėtų atpažinti gabius vaikus.

Pav. 10. Vokiečių psichiatras Emilis Kräpelinas
<https://psychnews.psychiatryonline.org/doi/full/10.1176/pn.41.8.0031>

Įsitvirtinusios ir naujoviškos analizės priemonės:

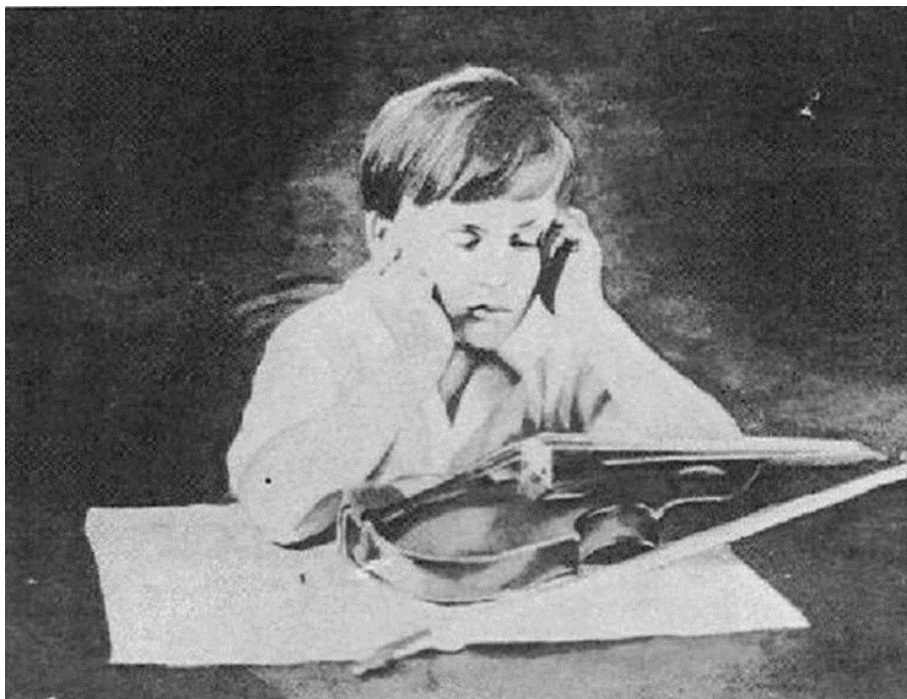
Paprastai naudojamos dvi testų grupės:

- ✓ **Asmenybės testai** – jais siekiama įvertinti elgesį, jausmus ir suvokimą.

- ✓ **Intelektu testai** – jais siekiama kiekybiškai įvertinti žmogaus intelektą.

Testuojant asmenybę išskiriamos trys testų grupės:

- ✓ **Projekciniai testai** (teminės savimonės testas (angl. *thematic apperception test, TAT*), rašalo / dažų dėmių testas (angl. *inkblot test*), vertinimo kortelės
- ✓ **Savarankiškai atlikti testai** (didžiojo penketo asmenybės bruožų (angl. *big 5 personality traits, BIG 5*) testas – NEO240, Minesotos daugiafazis asmenybės aprašas (angl. *Minnesota multiphasic personality inventory, MMPI*)).
- ✓ **Grupės dinamika** – testuojamo žmogaus elgesys stebimas grupinėje veikloje.

Pav. 11. Teminės apėrcijos testas (TAT) - projekcinis testas, kurio metu aprašomas dviprasmiškos scenos, siekiant sužinoti daugiau apie asmens emocijas, motyvus ir asmenybę <https://original.newsbreak.com/@dr-donna-l-roberts-561947/2326999352888-projective-tests-in-psychological-assessment-the-thematic-apperception-test-tat>

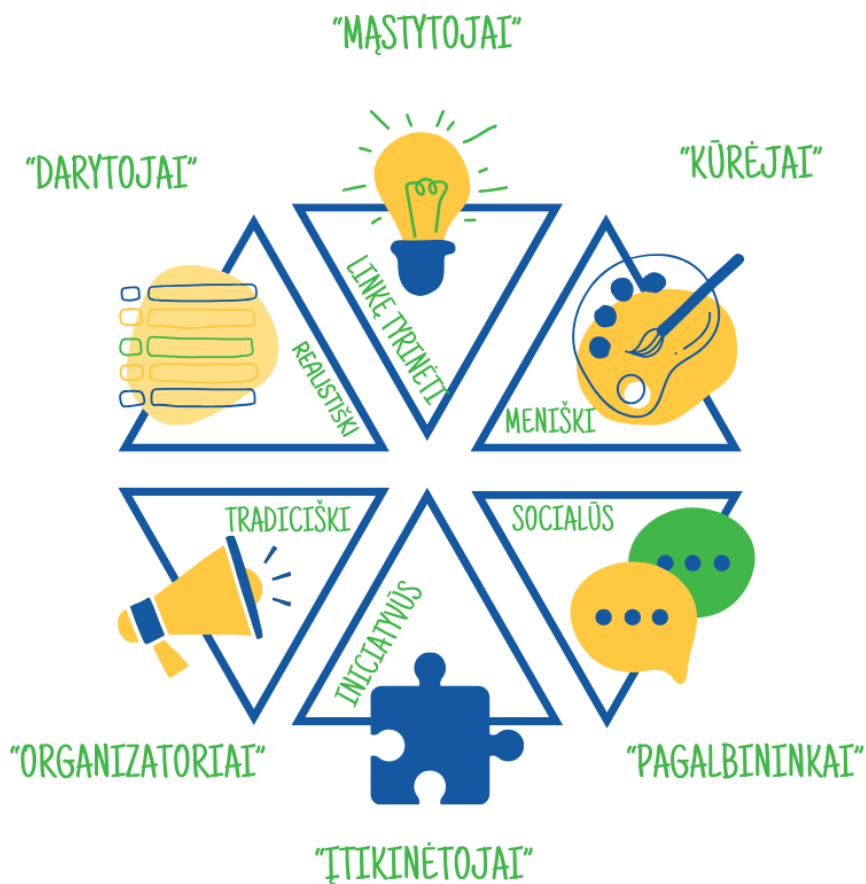
Pav. 12. Roršacho testas - tai projekcinis psichologinis testas, kurio metu fiksuojamas ir vėliau analizuojamas tiriamųjų suvokimas apie rašalo dėmes.

Pav. 13. Vertinimo kortelės, dar vienas projekcinio testo tipas

Pav. 14. Penkių veiksmių modelis - žmogaus asmenybės supratimo sistema

Pav. 15. NEO240 asmenybės aprašas

Pav. 16. Minesotos daugiafazis asmenybės aprašas (MMPI)
<https://www.pearsonclinical.co.uk/store/ukassessments/en/mmpia/Minnesota-Multiphasic-Personality-Inventory-Adolescent-Restructured-Form/p/P100009125.html>

Testuojant intelektą išskiriamos 2 pagrindinės dalys:

- ✓ **Kalbinis intelektas** (Wechslerio, Stanfordo-Binet intelekto skalės).

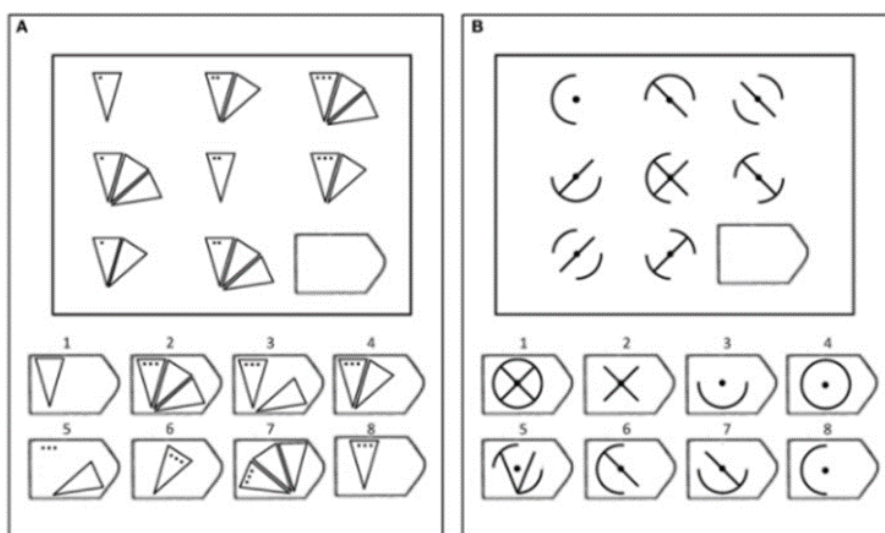

Pav. 17. Wechslerio intelekto skalė vaikams (Wechsler Intelligence Scale for Children, WISC) - individualiai atliekamas intelekto testas, skirtas specialiai vaikams nuo 6 iki 16 metų <https://www.kiddyfamilyclub.com/icerik/cocuklar-da-objektif-testler-2041>

Pav. 18. Stanfordo-Bineto intelekto skalė (paprastai vadinama Stanfordo-Bineto arba SB), gerai žinomas ir plačiai pripažintas intelekto testas, naudojamas pažintiniams gebėjimams ir intelektiniam funkcionavimui matuoti
<https://www.wpspublish.com/sb-5-stanford-binet-intelligence-scales-fifth-edition>

- ✓ **Veikiantis intelektas** (Wechslerio intelekto skalės, Johno Carlyle Raveno (John Carlyle Raven) testai).

Pav. 19. Johno Carlyle Raveno progresyvosios matricos (RPM), dažnai vadinamos Raveno matricomis, neverbalinio intelekto testas, kurį sukūrė daktaras Johnas C. Ravenas
<https://www.iqmindware.com/iq-eq-bioq-framework/>

Naujoviška testavimo priemonė susideda iš dviejų revoliucinių metodų:

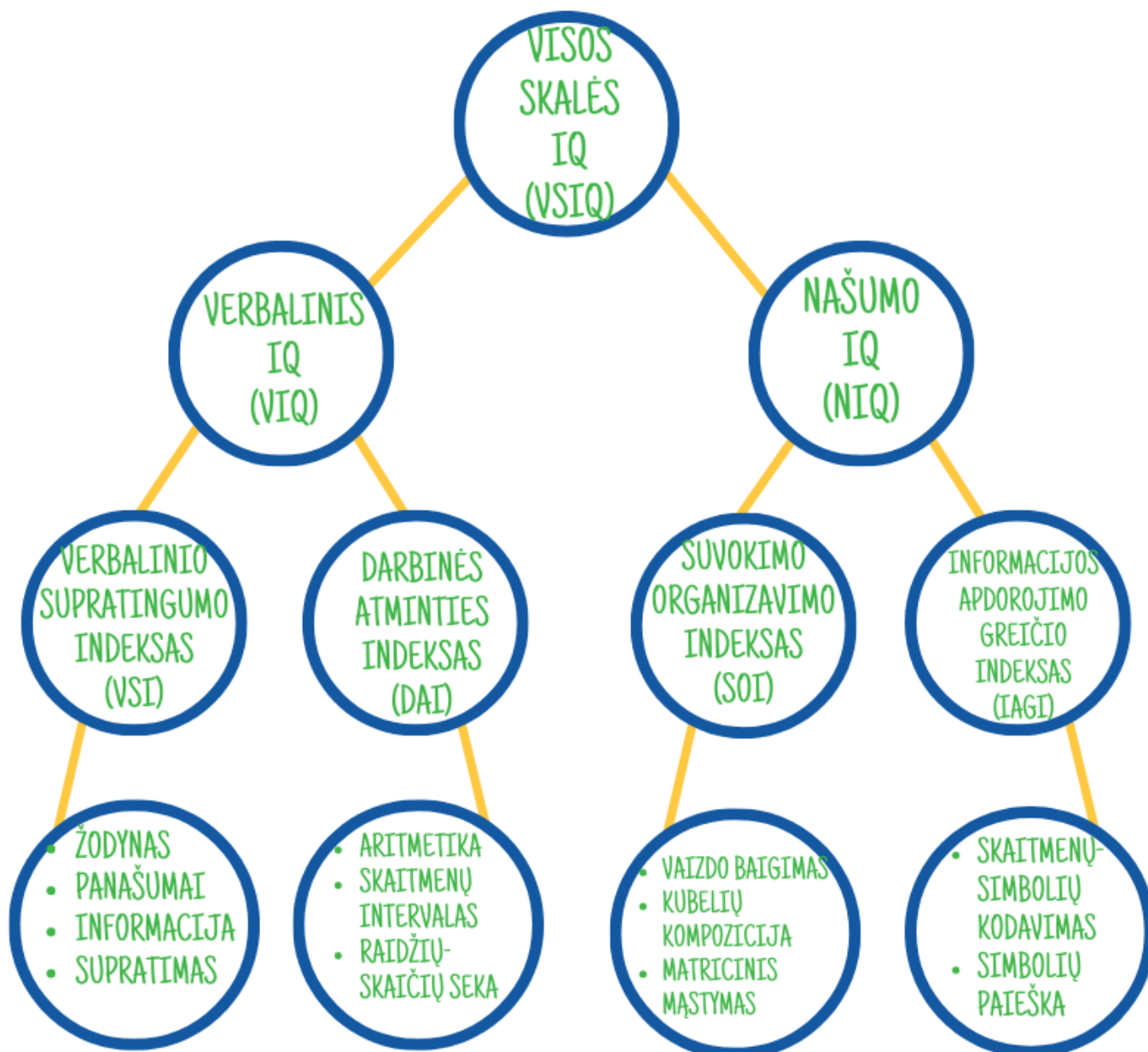
- ✓ Asmenybei nustatyti naudojamos naujai sukurtos vertinimo kortelės, Intelektui nustatyti naudojami tokie loginiai žaidimai kaip „Tangram“.

Pav. 20. „Tangram“ dėlionė, tradicinė kinų dėlionė

Wechslerio intelekto skalės (angl. *Weschler's intelligence scale for children*) struktūra

WISC-R – Wechslerio intelekto skalė vaikams – pakoreguota

Pav. 21. Wechslerio intelekto skalė vaikams - pataisyta (WISC-R) - pataisyta ir atnaujinta originalios Wechslerio intelekto skalės vaikams (WISC) versija.

3–7 metų amžiaus vaikų intelektinių gebėjimų vertinimas

Taikant psichologinius metodus:

1. Vaikai yra „minkšti“, patiklūs ir jų nuomonę lengva formuoti.
2. Vaikai dar nemoka planuoti savo ateities.
3. Vaikai yra šališki tėvų norams ir jais lengva manipuliuoti.
4. Vaikai lengvai susierzina.
5. Vaikų noras bendradarbiauti kinta dėl kliūčių viduje ir išorėje.

Naudojami įrankiai ir praktika:

1. Norint gauti tikslius rezultatus, galima naudoti Wechslerio ikimokyklinio ir pradinio ugdymo intelekto skalę (angl. *Wechsler Preschool and Primary Scale of Intelligence*) arba Binet-Simono ir Stanfordo-Binet skales.
2. Iš darželio auklėtojų ir mokytojų galima rinkti atsiliepinimus juos apmokius pritaikyti diferencinę diagnozę.
3. Žaidimai, grindžiami instrukcijų supratimu, greičiu ir motyvacija.
4. Vertinimo kortelės, kuriomis siekiama atspindėti pageidaujamas savybes.

7–12 metų amžiaus vaikų intelektinių gebėjimų vertinimas

Taikant psichologinius ir socialinius metodus:

1. Po preliminaraus stebėjimo mokinys yra pasirengęs testavimui.
2. Mokinys moka teste vartojamą kalbą.

3. Mokinys supranta kodėl yra testuojamas, supranta nesėkmės ir sėkmės padarinius.
4. Vaiko šeimos nariai sutinka, kad jis bus testuojamas ir žino apie pasekmes. Jie turi būti pasirengę pasiaukoti ir suteikti skirti paramą bei ją priimti.

Naudojami įrankiai ir praktika:

1. Įrankiai tiksliems rezultatams gauti – Wechslerio intelekto skalė suaugusiems (angl. *Wechsler Adult Intelligence Scale*)
 - a. **Žodinis supratingumas** – gebėjimas išmokti kalbą, kalbos pagalba sisteminti informaciją, daryti išvadas ir kurti bei apibrėžti terminus.
 - b. **Veikloji atmintis** – pastabumas, gebėjimas įsisavinti naujai išmoktą informaciją trumpalaikėje atmintyje verbaliniu būdu ir gebėjimas šia informacija manipuliuoti.
 - c. **Nuovokumas** – vaizdinis ir erdvinis suvokimas, analizė, sintezė, mokymasis dažnai dėl to nekeliant ginčų.
 - d. **Informacijos apdorojimo** – dėmesys, mokymosi greitis realiu laiku, kaip greitai subjektas įsisavina naują taisyklę ir ją įtvirtina.
2. Vertinamieji, netiesioginiai testai:
 - a. „**TANGRAM**“.
 - b. **Vertinimo kortelės**.

Vyresnių nei 12 metų amžiaus vaikų intelektualinių gebėjimų vertinimas

Taikant psichologinius ir socialinius metodus:

1. Mokinys yra pakankamai subrendęs ir galintis susidoroti su susierzinimu ilgiau trunkančių vertinimo procesų metu.
2. Mokinys kuria savo ateitį, todėl labai domisi procesais, galinčiais šią ateitį padaryti geresne.
3. Mokinys turi sukaupęs nemažą gyvenimiškos patirties bagažą ir jau turėtų būti suformavęs asmeninę nuomonę ir vidines vertybes.

Naudojami įrankiai ir praktika:

1. **Įrankiai tiksliaiems rezultatams gauti** – Wechslerio intelekto skalė suaugusiems, J. C. Raven testai.
2. **Vertinimas** – Minesotos daugiafazis asmenybės aprašas, *NEO240*, *vertinimo kortelės*.

Gabaus vaiko savybės, elgesys ir bendravimas jo brendimo laikotarpiu

Emocijos ir emocinė raida:

Pastebėta, kad gabūs vaikai, palyginti su kitais savo amžiaus vaikais, pasižymi labai **stipriomis emocijomis**, interesais ir nuomone. Kartais gabiems vaikams yra sunku valdyti šias stiprias emocijas.

Pavyzdžiui, jauni gabūs vaikai gali labai nuliūsti kai jų piešiniai nėra „tokie geri kaip knygoje“. Mokyklinio amžiaus vaikas gali labiau nerimauti dėl draugystės, problemų arba dėl to, kad jam ne visada sekasi mokytis. Vyresni vaikai gali jausti nerimą dėl to, kad negali pakeisti pasaulio, taip pat juos gali labai sužavėti meno kūrinys, jie nesupras, kodėl kiti nejaučia to paties.

Kaip susitvarkyti su stipriais gabių vaikų jausmais?

Komunikacija yra vienas svarbiausių dalykų norint prisidėti prie gabių vaikų emocinės raidos.

Svarbiausia su vaiku kalbėtis, jo išklausti ir parodyti **rūpestį**, net jei vaikų atsakas j aplinką atrodo neproporcingas. Kalbėdamiesi ir klausydamiesi gabūs vaikai turi laiko apmąstyti savo jausmus ir gali juos iš tikrųjų suprasti.

Naudinga padėti vaikams mokytis suprasti ir valdyti savo emocijas **įvardijant jausmus** ir siūlant būdus, kaip su jais susitvarkyti. Pavyzdžiui, „matau, kad esi nusivylęs savo piešiniu. Kodėl tau ramiai nepaskaičius savo mylimiausios knygos? Dirbti prie savo piešinio galėsi vėliau“.

Jei vaikai vyresni, svarbu juos **išklausti** ir padėti jiems spęsti problemas paauglystės laikotarpiu.

Pav. 22. Mergaitė skaito knygą, Andrea Piacquadio, „Pexels“ nuotrauka

Socialinė gabių vaikų raida ir įgūdžiai:

- Gabūs vaikai gali **mąstyti greičiau** ir (ar) **giliau** nei kiti jų amžiaus vaikai. Dėl šios priežasties jiems gerai pavyksta įsivaizduoti save kito žmogaus vietoje.
- Kartais šios savybės padeda vaikams gerai sutarti su kitais, o kitais atvejais gabiam vaikui gali pasirodyti, jog nepritampa prie savo amžiaus vaikų.
- Pastebima, kad gabiems vaikams labiau priimtina žaisti su vyresniais vaikais, taip yra todėl, kad jie mąsto ir jaučia panašiai kaip vyresni vaikai.

Strategijos, kaip padėti gabiems vaikams bendrauti su kitais:

- Gabiam vaikui, kaip ir bet kuriam kitam vaikui, reikia patarimų apie gerą bendravimą su žmonėmis.
- Puiki gero bendravimo su žmonėmis pradžia – **suprasti, kad skirtingi žmonės yra skirtingai pranašūs**. Padėkite vaikams įsisavinti šią mintį taip pat, kaip padedate jiems įsisavinti kasdienes dalykus. Pavyzdžiui, jei vaikas turi brolių ar seserų, jis supras, kad kiti žmonės pasižymi skirtingais talentais ir pomėgiais.
- Suteikite gabiems vaikams galimybes ugdyti ir lavinti **socialinius įgūdžius**:
 - ✓ **Vaikų darželiuose;**
 - ✓ jei vaikai vyresni arba paaugliai, jie tai gali padaryti prisijungę prie **jaunimo kolektyvo, dramos, šachmatų būrelių, jaunimo judėjimų** ir pan.
 - ✓ **grupėse ir programose skirtose gabiems vaikams.**

Pav. 23. Grupė vaikų žaidžia, Yan Krukau, „Pexels“ nuotrauka

Gabių vaikų elgesys:

Gabių vaikų, kaip ir visų kitų vaikų, elgesys gali būti problematiškas.

Toks elgesys gali pasireikšti dėl įvairių priežasčių.

Gabūs vaikai gali elgtis problematiškai todėl, kad:

- ✓ Jie greitai suabejoja šeimos taisyklėmis ir nusistovėjusia tvarka.
- ✓ Jie lengvai susierzina.
- ✓ Jiems reikia iššūkių kupinų mokymosi sąlygų.

Šeimos taisyklių ir tvarkos laikymasis:

- Gabūs vaikai pasižymi puikia atmintimi, todėl jie gerai atsimena taisykles ir tvarką, tačiau šiuos vaikus gali būti sunku įkalbėti laikytis šeimos taisyklių ir tvarkos. Pavyzdžiui, jei tuo metu kai gabus vaikas skaito jam itin įdomią knygą paprašysite išjungti šviesą, jis galbūt su tuo nesutiks, arba pateiks svarių argumentų, kodėl knygų skaitymas yra svarbesnis už miegą.
- Gali būti naudinga tiksliai išdėstyti, kokius jūsų lūkesčius vaikas turėtų išpildyti, bet turite būti pasiruošę derėtis, pavyzdžiui, įveskite taisyklę, jog darbo dienomis šviesos turi būti užgesintos 9 val. vakaro, bet leiskite vaikui knygą skaityti ilgiau savaitgaliais.
- Jei vaikas turi brolių ir seserų, taisyklės, kuriose nurodoma, kaip šeimoje elgiamasi su jos nariais, gali padėti jiems sugyventi, pavyzdžiui, „prieš einant į kito kambarį, pasibelskite ir gaukite leidimą“.

Nusivylimo valdymo būdai:

- Gabūs vaikai dažnai sau kelia labai aukštus reikalavimus ir nusivilia negalėdami jų pasiekti. Dėl to vaikai gali susierzinti ir elgtis problematiškai.
- Puiku, kad vaikai kelia sau aukštus reikalavimus, tačiau jie turi suprasti, kad **daryti klaidas yra normalu, nes iš jų mokomasi**. Kai nesiseka, **svarbu save užjausti** ir geranoriškai elgtis su savimi.

Pav. 24. Ant kilimo gulintis vaikas, Yan Krukau, „Pexels“ nuotrauka

Tinkamų mokymosi galimybių paieškos būdai:

Kai gabiems vaikams nesuteikiama pakankamai galimybių mokytis ne namuose, jie gali:

- Neįsitraukti į veiklą arba nebendrauti su kitais vaikais mokykloje arba vaikų priežiūros įstaigoje.
- Elgtis gerai mokykloje arba vaikų priežiūros įstaigoje, tačiau namuose kilti pykčio priepuoliai ir vaikas gali atrodyti sutrikęs ir užsisiklėdęs savyje.
- Mokykloje blaškyti bendraklasių dėmesį arba žiūrėti pro langą, užuot atlikus klasės darbą.

Vienintelis būdas išspręsti šias problemas yra **rasti tinkamą popamokinę veiklą** – jei vaiką domina socialinė veikla, galima pasiūlyti dalyvavimą jaunimo judėjimuose, jei domina sportas – gimnastiką, jei muzika – grojimą koku nors instrumentu ir pan.

Pav. 25. Vaikas su įvairiaspalviais rankų dažais, Alexander Grey, „Pexels“ nuotrauka

Socialinė aplinka supanti gabų vaiką:

- Gabų vaiką geriausiai išugdo tvarkinga šeima ir pakankamai geri bei funkcionuojantys tėvai, aktyviai dalyvaujantys vaiko gyvenime.
- Gabūs vaikai dažniausiai auga išsilavinusiose šeimose, kuriose išsilavinimas laikomas svarbia raišos dalimi.
- Gabūs vaikai geriau išugdys savo talentus jei jiems bus suteikta galimybė susipažinti su naujomis idėjomis ir lavinti žinias.

Šeimų, auginančių gabius vaikus, savybės:

- Tėvai aktyviai dalyvauja vaikų gyvenime ir vaikai turi į ką lygiuotis.
- Vertina išsilavinimą.
- Tėvai demonstruoja užtikrintumą, gebėjimą priimti sprendimus, lankstumą, kūrybiškumą, yra atviri diskusijoms ir kritikai.
- Broliai ir seserys aktyviai dalyvauja vaikų gyvenime.
- Kalba taisyklingai, nevarioja keiksmažodžių, gyvena švariame ir tvarkingame būste.

Kokie akademiniai gebėjimai, mokymosi tempas ir mokymosi sunkumai yra būdingi gabiam vaikui?

(Pagal Dr. Colm O'Reilly, Dublino universitetas)

Dauguma gabių vaikų pasižymi išskirtinėmis savybėmis padedančiomis juos atpažinti. Maži vaikai turintys platų žodyną arba labai besidomintys kaip viskas veikia rodo ankstyvus gabių vaikų požymius. Kitos savybės nėra tokios akivaizdžios, todėl daugelyje aplinkų, įskaitant mokyklą, sunku atpažinti gabius vaikus. Mokyklų konsultantams pravartu žinoti ir gebėti atpažinti gabių vaikų bruožus, tai gali padėti mokytojui.

Žemiau pateikiama keletas dažniausiai pasitaikančių gabių vaikų savybių, anot švietimo institucijų, vaikai pasižymintys šiomis savybėmis dažnai yra gabūs. Akivaizdu, kad nė vienas vaikas nebūna apdovanotas viskuo.

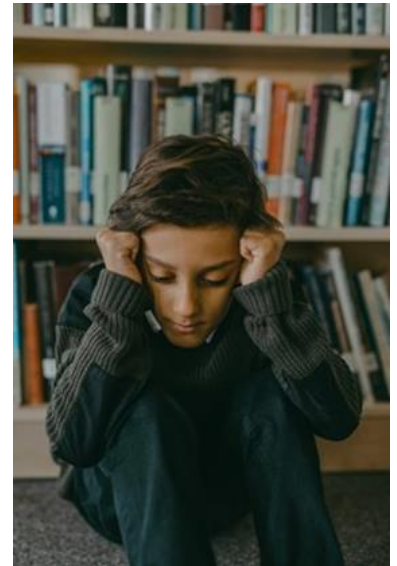
- **Puikiai mąsto ir geba apdoroti idėjas**; gali lengvai apibendrinti konkrečius faktus ir įžvelgti subtilias sąsajas; puikiai sprendžia problemas.
- Pasižymi **nuolatinio žingeidumu**; užduoda rūpimus klausimus; itin domisi žmogumi ir visata.
- **Turi daug interesų**, dažnai reikalaujančių mąstymo; labai išsamiai gilinasi į vieną ar kelis dalykus.
- Rašant ir (arba) kalbant turi platų **žodyną**; domisi žodžių ir jų vartojimo subtilybėmis.
- **Uoliai skaito** ir įsisavina knygy, gerokai pranokstančių jų amžių, medžiagą.
- **Greitai mokosi** ir įsisavina medžiagą; **prisimena** svarbias **detales**, sąvokas ir principus; **lengvai supranta** aiškinamus dalykus.

- **Rodo supratimą** sprendžiant **aritmetinius uždavinius**, reikalaujančius atidaus mąstymo ir lengvai supranta **matematinės sąvokas**.
- Demonstruoja **kūrybinius gebėjimus** arba **lankią vaizduotę** muzikoje, mene, šokyje, teatre; puikiai **jaučia ritmą** ir kontroliuoja savo kūno judesius.
- **Ilgai išlaiko koncentraciją** ir demonstruoja **nepaprastą atsakomybę** bei **savarankiškumą** atliekant klasės darbus.
- Kelia sau **realistiškai** aukštus reikalavimus; **savikritiškai** vertina savo pastangas ir pasitaiso.
- **Rodo iniciatyvą** ir originalumą protiniame darbe; **lanksčiai mąsto** ir įvairiapusiškai nagrinėja problemas.
- Atidžiai stebi aplinką ir **reaguoja** į naujas idėjas.
- Pasižymi socialine nuovoka ir **gebėjimu brandžiai bendrauti su suaugusiaisiais**.
- Gauna **pasitenkinimą** iš **mąstymo reikalaujančių iššūkių**; pasižymi budriu ir **subtiliu humoro jausmu**.

Gabių vaikų mokymosi sutrikimai

(Remiantis Linda E. Brody ir Carol J. Mills – LD NEA)

Esama gabių vaikų, turinčių ypatingų talentų ir galinčių pasiekti aukštus rezultatus, tačiau jie taip pat turi mokymosi sutrikimų, apsunkinančių mokslus. Jei tokie vaikai **identifikuojami**, jų poreikiai gali būti patenkinami, tačiau taip atsitinka labai retai, nebent mokykla konkrečiai nusprendžia identifikuoti šiuos mokinius ir suteikti jiems reikiamą ugdymą. Daugelis gabių mokinių, turinčių mokymosi sutrikimų, „praslysta pro sistemos spragas“.

Pav. 26. Ant bibliotekos grindų sėdintis stresą jaučiantis berniukas, Mikhail Nilov, „Pexels“ nuotrauka

Yra trys vaikų pogrupiai, kurių dvejetas išskirtinumas lieka neatpažintas:

- **Mokiniai, kurie buvo pripažinti gabiais, tačiau mokykloje patiria sunkumų.**

Šie mokiniai dažnai laikomi **prastai besimokančiais**, o jų prasti pasiekimai gali būti siejami su prasta savivoka, motyvacijos stoka ar net mažiau patraukliomis savybėmis, pavyzdžiui, tinginyste. Jų mokymosi sutrikimai paprastai **lieka nepastebėti** didžiąją mokymosi laikotarpio dalį. **Sunkėjant mokslams, tokie vaikai gali atsilikti nuo bendraamžių ir tik tada kas nors pagaliau įtars, kad jie turi sutrikimą.**

- **Mokiniai, kurių sutrikimai yra pakankamai sunkūs, kad būtų galima juos nustatyti, tačiau jų išskirtiniai gebėjimai niekada nebuvo pripažinti ir j juos nebuvo atsižvelgta.**

Manoma, kad tokių mokinių yra daugiau, nei daugelis žmonių įsivaizduoja. Viename tyrime nustatyta, kad net 33 proc. mokinių, turinčių mokymosi sutrikimų, pasižymėjo itin aukštais intelektiniais gebėjimais. Dėl netinkamo vertinimo ir (arba) nepakankamo IQ taškų skaičiaus dažnai nuvertinami šių mokinių intelektiniai gebėjimai. To pasekoje, vaikų potencialas lieka neatpažintas ir mokymo programai dėmesio neskiriama. Dėl šio nuvertinimo arba pernelyg nelanksčių atpažinimo ir (arba) mokymo lūkesčių „Gifted“ programoje, jie dažniausiai negauna paslaugų skirtų gabiems vaikams.

- **Mokiniai, kurių gebėjimus užgožia sutrikimai ir jie nesulaukia pagalbos.**

Šie vaikai mokosi bendrojo lavinimo klasėse, todėl negali gauti gabiems ar mokymosi sutrikimų turintiems mokiniams reikiamų ar paslaugų ir yra **laikomi vidutiniškais**.

Kadangi šie mokiniai paprastai mokosi pagal klasės lygį, niekas nemano, kad jie turi problemų ar specialių poreikių ir mokyklos su ribotu biudžetu neskiria jiems pirmenybės. Nors atrodo, kad šie mokiniai mokosi gana gerai, deja, jų **rezultatai yra gerokai prastesni už jų galimybes**. Mokslams vis sunkėjant, vis labiau išryškėja jų mokymosi sutrikimai. Negavus tinkamos pagalbos, mokymosi sunkumai išauga iki tokio lygio, kad vaikams įtaria mokymosi sutrikimą, tačiau retai kada būna įvertinamas tikrasis jų potencialas.

pav. 27. Liūdnas moksleivis, Jonas Mohamadi, „Pexels“ nuotrauka

Koks elgesys yra būdingas gabiam vaikui įvairiose individualiose ir socialinėse situacijose?

Iššūkiai, su kuriais susiduria gabūs vaikai, gali nustebinti tuos, kurie tiki mitu, kad tokiems vaikams nereikia pagalbos ir kad jie puikiai susitvarkys patys. Gabių vaikų smegenys skiriasi nuo neurotipiškų bendraamžių smegenų. Skirtingai negu dauguma žmonių galvoja, **vaikų gabumai pasireiškia ne tik moksle, bet ir vaiko socialinėje bei emocinėje raidoje**. Nors visiems vaikams tenka įveikti nelengvą tapatybės formavimosi ir priklausymo jausmo kelią, gabūs vaikai augdami ir bręsdami šias problemas gali patirti kitaip ir stipriau. Tam, kad padėtume tėvams ir mokytojams suprasti dažną talentingų vaikų elgesį, pateikiame dažniausiai pasitaikančių iššūkių, su kuriais susiduria gabūs vaikai, sąrašą ir taip pat patarimus kaip padėti vaikams juos įveikti.

Dažniausiai pasitaikančios gabių vaikų probleminės sritys yra šios:

- **Didesnis emocinis jaudrumas;**
- **socialiniai įgūdžiai;**
- **perfekcionizmas;**
- **savivoka.**

Jautrumas ir jaudrumas:

Tyrimai parodė, kad gabūs mokiniai yra **jautresni ir jaudresni**. Dažniausiai tyrėjų minimas specifinis gabių vaikų bruožas yra didesnis jaudrumas. Pagal Dabrowski jis gali reikštis vienoje ar keletoje sričių – psichomotorinėje (aukštas energijos lygis, judrumas), jausminėje (turtinga jausminė patirtis – jautri uoslė, lytėjimas ir t. t.) intelektinėje (smalsumas ir domėjimasis įvairiais dalykais) ir vaizduotės (laki vaizduotė). Dėl šių unikalių savybių gabūs vaikai gali **neigiamai reaguoti į stiprius dirgiklius**, o tai iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti kaip probleminis elgesys. Pavyzdžiui, pastabus vaikas žiūrėdamas žinias gali pamatyti kažką gąsdinančio ir nenorės naktį miegoti vienas. Vaikai, kurių intelektinė ir

psichomotorinė veikla pernelyg aktyvi, gali nesugebėti ramiai išsėdėti prie rašomojo stalo ir pertraukinėti mokytojus klausimais.

Sensorinis ar emocinis jautrumas gali sukelti įvairius jausmus – nusivylimą ar liūdesį ir kitas įvairias elgesio problemas, būdingas gabiems vaikams, pavyzdžiui, išsišokimą ar užsisklendimą. Supratimas, kaip pasireiškia vaiko perdėtas jaudrumas ar jautrumas, gali padėti tėvams rasti tinkamus probleminio elgesio sprendimus.

Socialiniai įgūdžiai:

Dauguma žmonių klysta manydami, kad gabūs vaikai yra iš prigimties keisti ir neturi gerų socialinių įgūdžių. Dažnai gabūs vaikai susiduria su bendravimo problemomis dėl netinkamos ugdymo aplinkos ir dėl to, kad jų intelektualiniai, fiziniai, emociniai ir socialiniai gebėjimai gali vystytis skirtingu tempu. Asinchronija, arba netolygi raida, dažnai laikoma pagrindiniu gabių vaikų bruožu.

Nors šių mokinių intelektas gali būti aukštesniojo lygio, jų socialiniai įgūdžiai vis dar gali prilygti dvylikamečio įgūdžiams. Dėl šios priežasties vaikams gali būti sunku susirasti draugų, turinčių bendrus interesus, arba jie gali nežinoti, kaip tinkamai save išreikšti bendraamžių apsuptyje.

Priklausomai nuo ugdymo aplinkos, toks vaikų elgesys gali būti laikomas problematišku, jie gali būti vadinami valdingais, snobais, asocialiais ir pan. Tokiems vaikams susirasti draugų klasėje yra sunku galbūt ne dėl to, kad jie nenori arba nemoka bendrauti, o dėl to, kad toje aplinkoje trūksta bendraminčių, su kuriais jie galėtų užmegzti ryšį. Kalbant apie gabių žmonių draugystę, pastebimas didelis skirtumas tarp bendraklasių ar bendraamžių ir tų, kuriuos jie laiko tikrais bendraamžiais.

Perfekcionizmas:

Perfekcionizmas iš pažiūros gali atrodyti kaip įprastas aukštų rezultatų siekimas iki tol kol nepradeda kenkti vaiko gerovei. Perfekcionistai gali elgtis sudėtingai, tokie vaikai varžosi su kitais, vietoj bendravimo su žmonėmis, pirmenybę teikia aukštų rezultatų siekimui arba kaip tik vengia užsiimti tam tikra veikla dėl

baimės suklysti. Perfekcionizmas dažnai siejasi su saviverte, kadangi gabus vaikas arba jį supantys žmonės dažnai tikisi, kad jis visur ir visada įrodys savo gabumus.

Nors diskutuojama ar perfekcionizmas yra tiek geras, tiek blogas bruožas, gabių mokinių problema yra ta, kad spaudimas būti tobulais kyla dėl to, kad „protingas mokinys“ – jų vienintelis identitetas. **Gabiems vaikams reikėtų dažnai priminti, kad jų vertė priklauso ne tik nuo pažymių ar rezultatų.**

Savivoka:

Savivoka yra dar vienas iššūkis su kuriuo susiduria gabūs žmonės. Gabūs vaikai įžengia į paauglystę anksčiau nei jų bendraamžiai ir jiems gali būti sunku išsiugdyti sveiką savivoką svarbiais asmenybės formavimosi laikotarpiais. Nors vaikai apie save pirmiausia sužino iš tėvų, neigiamos patirtys mokykloje ir su bendraamžiais gali neigiamai paveikti gabaus vaiko savivoką. **Jei vaikas jaučia, kad mokykloje jo nepalaiko ir nepripažįsta, jis gali pradėti savęs nebevertinti ir manyti, kad jo gabumai žmones atstumia.** Žema savivertė gali prisidėti prie įvairių emocinių sunkumų, įskaitant **nerimą** ir **depresiją**. Nors, remiantis Tracy Cross ir kitų mokslininkų atliktais tyrimais, gabūs vaikai, palyginti su savo bendraamžiais, nėra labiau linkę į šiuos emocinius sunkumus, jų išskirtiniai intelektualiniai gebėjimai gali prisidėti prie ūmaus nerimo ir depresijos.

Jei įtariate, kad Jūsų vaikas kenčia nuo nerimo, depresijos ar kitų problemų aprašytų pirmiau, galbūt laikas kreiptis į patikimus draugus dėl patarimo arba kreiptis į terapeutą dirbantį su gabiais vaikais.

Laimei, metodai skatinantys gabaus vaiko intelekto vystymąsi taip pat gali jiems padėti išvengti šių emocinių ir elgesio problemų. Žmogus, **vertinantis Jūsų vaiko gabumų lygį**, individualių analizės priemonių pagalba gali vaikui nustatyti **sensorinius informacijos apdorojimo** sutrikimus, žinant šią informaciją tėvai ir pedagogai gali bendradarbiauti ir imtis tinkamų priemonių. Atpažinusios gabius vaikus šeimos gali gauti prieigą prie specialių programų skirtų gabiems vaikams ugdyti, arba pasisakyti už gabių mokinių ugdymo metodus. Gabių mokinių

ugdymo metodams priskiriamas diferencijavimas (individualių užduočių skyrimas pagal gebėjimus) ir spartinimas (vaiko perkėlimas į aukštesniąją klasę). Šie metodai gali padėti mokiniams rasti juos suprantančius intelektualius bendraamžius, norinčius bendrauti tokiais pačiais būdais. Taip pat gabiam vaikui gali palengvėti, kai **nejaučia spaudimo būti protingiausiu klasėje**. Gabių mokinių ugdymo metodų naudą jų emociniam ir socialiniam vystymuisi patvirtina tyrimo „A Nation Empowered“ duomenys. Remdami gabių vaikų intelektualinius ir socialinius poreikius, galime ugdyti sveikesnę savivoką ir norą tobulėti – tai leis jiems suprasti savo stipriąsias ir silpnąsias puses.

Absolvento jvaizdis

1. Absolventas pasižymės aukštais rezultatais gamtos mokslų, technologijų, meno, literatūros, teisės, verslo, filosofijos ir verslininkystės srityse.
2. Absolventas pasižymės ryžtingumu ir atkaklumu, kūrybiškumu ir originalumu, smalsumu ir sąžiningumu (tiek intelektualioje, tiek meninėje veikloje), gebėjimu ir noru nuolat mokytis ir tobulėti, gebėjimu mąstyti ir veikti neaiškiose situacijose.
3. Absolventas pasižymės daugialypiu mąstymu, tarpdisciplinine vizija, analitiniais įgūdžiais, veiksmingu informacijos vartojimu, plataus masto vizija ir supras vertybių svarbą.
4. Šių išskirtinių programų absolventas turi tapti socialiai įsipareigojusi ir aukštos moralės ir žmogumi.

Pav. 28. 2 berniukai rašo ant lentos, Michailo Nilovo, „Pexels“ nuotrauka